

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра кримінального процесу, криміналістики та експертології
факультет № 6**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни **«Тактика окремих слідчих (розшукових) дій»**
обов'язкових компонент освітньої програми другого (магістерського) рівня
вищої освіти

Галузь знань: 26 *«Цивільна безпека»*

Спеціальність: 262 *«Правоохоронна діяльність»*

за темою:

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 11 від 21 грудня 2023р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол № 12 від 20 грудня
2023р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол № 11 від 20 грудня 2023р.

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету Протокол № 12 від 04.2023 р

Розробник:

Доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 кандидат юридичних наук, доцент Заяць Д.Д.

Рецензенти:

Голова Київського районного суду м. Харкова, доктор юридичних наук, доцент Шаренко С.Л.

Професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор Степанюк Р.Л.

План лекції:

1. Особливості тактики слідчого експерименту в умовах несприятливої ситуації.
2. Особливості тактики слідчого експерименту в умовах конфліктної ситуації.
3. Фіксація ходу і результатів слідчого експерименту.

Література

1. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / [А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2018. – 384 с. – ISBN 978-966-610-231-0 (Т. 1). URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6440>
2. Криміналістична техніка, тактика і методика: навчальний посібник / В. В. Копча, Н. В. Копча. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 286 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/40899/1/%D0%9A%D0%A0%D0%98%D0%9C%D0%86%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%A1%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%90%20%D0%A2%D0%95%D0%A5%D0%9D%D0%86%D0%9A%D0%90.pdf>
3. Особливості тактики проведення окремих слідчих дій : навч. посіб. / [О. О. Андрєєв, Д. Д. Заяць, В. В. Колесніков та ін.] ; за заг. ред. Д. Д. Заяця ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2011. – 184 с. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/nav4_lit/P4060137.pdf

Текст лекції

1. Особливості тактики слідчого експерименту в умовах несприятливої ситуації досудового розслідування

З метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести *слідчий експеримент* шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань (ч.1 ст. 240 КПК України).

Тактика слідчого експерименту також потребує ситуаційного розгляду. Під час проведення слідчого експерименту виникають такі загальні типові ситуації: 1) несприятлива ситуація; 2) конфліктна ситуація. У слідчій практиці необхідність проведення слідчого експерименту в умовах несприятливої ситуації, а саме, коли місце події і обстановка на ньому не збереглися, тобто зазнали істотних змін, або частково були змінені чи знищені, виникає, у більшості випадків, під час розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи, злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту, а також злочинів проти власності.

В умовах несприятливої ситуації слідчому доцільно використовувати загальні тактичні правила підготовки і тактичні прийоми проведення даної слідчої дії. Водночас тактика слідчого експерименту в умовах зазначеної ситуації має певні особливості, зокрема, вона пов'язана з необхідністю реконструкції обстановки на місці події для проведення майбутніх дослідів. Реконструкція при цьому є начальним етапом або тактичною умовою проведення слідчого експерименту.

Слід зазначити, що необхідність у реконструкції обумовлюється змінами початкового стану об'єкта-оригіналу – обстановки на місці події. Зміни виникають за різних причин: під впливом явищ природи, наприклад, дощу,

снігопаду, сильного вітру; у результаті випадкових змін, які внесені підозрюваним, свідком, потерпілим. Вони можуть також виникнути внаслідок недостатньо кваліфікованих дій осіб, які забезпечують охорону місця події чи проводять його огляд.

Можливі й навмисні цілеспрямовані зміни в обстановці. Вони проводяться з метою відтворення обстановки, яка була порушена діями злочинця, наприклад, відтворення порядку на шосейній дорозі, де виникла аварія; надання допомоги потерпілому на місці події чи невідкладно направити потерпілого до лікарні; врятування від знищення майна. Нерідко навмисні зміни в обстановці вносяться злочинцем з метою приховання слідів учиненого злочину або інсценування іншого злочину, нещасного випадку.

Для здійснення реконструкції слідчому необхідно знати не тільки характер змін в обстановці, але й причини їх виникнення. Знання причин змін у кожному конкретному випадку повинні враховуватись слідчим при вирішенні питання про способи реконструкції та оцінці її результатів.

Сутність реконструкції визначається її структурою, у якій можуть бути виділені такі елементи: постановка завдання та підготовка до реконструкції; створення моделі; її дослідження та оцінка з точки зору відповідності оригіналу і завданням пізнання.

У ситуації, коли місце події і обстановка на ньому не збереглися, тобто зазнали істотних змін, або частково були змінені чи знищені, слідчому необхідно знайти способи одержання інформації про це. Підготовка до реконструкції полягає, перш за все, у ретельному вивченні фактичних даних про початковий стан місця події та його обстановки, причини та характер здійснених змін. Такі дані можуть бути одержані у результаті аналізу показань свідків, потерпілих, підозрюваного, які внесли зміни до обстановки чи знають про причини таких змін від інших осіб, з повідомлень посадових осіб.

Необхідна для реконструкції інформація може бути одержана у процесі огляду місця події чи окремих предметів, вивчення документів, в яких

зафіксований початковий стан місця події та обстановки на ньому (фотознімки, відеозаписи, плани, схеми, креслення, листи та ін.), та з інших джерел.

У ситуації здійснення складної реконструкції та за наявності великого об'єму фактичних даних, їх доцільно систематизувати за видами джерел або ознаками, що характеризують початковий стан обстановки і сутність змін. Це полегшує проведення реконструкції, особливо у ситуаціях, коли доводиться відтворювати обстановку, через деякий час після її порушення. Використання несистематизованих даних може привести до того, що суттєві обставини будуть не враховані, і це негативно вплине, в подальшому, на оцінку результатів слідчого експерименту.

З метою забезпечення достовірності реконструкції під час проведення слідчого експерименту та доказового значення її результатів збір відомостей повинен здійснюватись шляхом проведення відповідних слідчих дій: допиту, огляду, обшуку та ін. Відомості, які були отримані з різних джерел, зіставляються. Наприклад, показання свідків про початкове розташування предметів на місці події зіставляються з протоколом огляду, фотознімками, показаннями підозрюваного. У ситуаціях, коли на місцевості чи в приміщеннях були проведені будь-які роботи, наприклад, перебудова будинку, побудова нових споруд, перепланування ділянок, необхідно отримати технічну документацію, на підставі якої проводились роботи, та зіставити ці документи з матеріалами кримінального провадження.

У процесі вивчення фактичних даних уточнюються задачі реконструкції, її зміст та спосіб здійснення. Задачі реконструкції залежать від мети слідчого експерименту, яку слідчий має досягнути шляхом його проведення. Зміст реконструкції складається з практичних дій по відтворенню обстановки. Правильне визначення змісту реконструкції має важливе значення, оскільки захоплення несуттєвими деталями може відволікти слідчого від вирішення основного питання. Проте небезпечним є й недооцінювання ним обов'язкових елементів реконструкції, які мають суттєве значення для кримінального провадження.

Цю обставину можна переглянути на прикладі реконструкції обстановки у зв'язку з проведенням слідчого експерименту для з'ясування обставин загибелі Д., труп якого був виявлений на дні кювету. Перш ніж проводити реконструкцію, в стадії підготовки до слідчого експерименту, були зібрані та вивчені всі матеріали, що свідчать про обставини самої події, обстановку на місці події та зміни, що виникли у цій обстановці після скоєння злочину.

У ході вивчення протоколу огляду місця події, матеріалів судово-медичної експертизи, показань підозрюваного та свідків, слідчий дійшов до висновку, що труп Д. лежав у кюветі на відстані 2,5 м від кромки проїзної частини проспекту. На голові трупа виявлені рани від ударів, перелом нижньої щелепи, синці та забиття на обличчі, крововилив у м'яку мозкову оболонку. На тілі трупа не виявлено слідів переїзду колесами та слідів волочіння, що є типовими для автотравми. Проте тяжкість пошкоджень та їхній характер указували на нанесення удару тупим твердим предметом з великою силою, після якого Д. впав і вдарився об ґрунт, який мав нерівності.

Мета і зміст реконструкції визначались метою і змістом слідчого експерименту, а саме – перевірити версію підозрюваного і встановити можливість загибелі Д. за обставинами, що містяться у матеріалах кримінального провадження.

Реконструкція складалась з таких дій:

- виготовлення муляжу, що імітував тіло потерпілого. У якості імітованих ознак було виокремлено – зріст, вагу, особливості будови тіла потерпілого;
- підготовки для дослідів автомобіля, яким керував підозрюваний у день події та автомобіля-самоскиду аналогічного тому, який залучався для витягування автомобіля підозрюваного з кювету;
- підготовки проїзної частини, узбіччя та кювету на ділянці дороги, де планувалося проведення дослідів;
- приведення у початковий стан розтяжки освітлювального стовпа;

– точного визначення місця розташування автомобіля у момент, коли він з'їхав з проїзної частини дороги й опинився біля стовпа.

Зазначені вище елементи реконструкції були точно відтворені, що дозволило забезпечити кваліфіковане проведення дослідів. У результаті експерименту версія підозрюваного підтвердилася.

Слід зазначити, що крім обстановки місця події, реконструкції підлягають також обставини події, тобто комплекс чинників, що визначають умови події, яка досліджується. Наявність таких умов є обов'язковою для забезпечення достовірності результатів експерименту. Підлягають реконструкції такі умови, як звукові, освітлення, видимість, деякі атмосферні явища та ін. Наприклад, під час розслідування правопорушення щодо зіткнення вночі, на перехресті вулиць, двох легкових авто, внаслідок якого один з пасажирів загинув, слідчий прийняв рішення щодо проведення слідчого експерименту з метою з'ясування чи міг водій Л. бачити у темний час доби та при сильному дощі знак, який забороняв проїзд перехрестя без зупинки. Слідчим була реконструйована обстановка місця події, проте умови, які максимально б відповідали умовам події (сильний дощ о другій годині ночі), відтворити, з-за відсутності дощу, виявилось неможливим. Внаслідок цього проведення слідчого експерименту відкладалось. У подальшому слідчий, для відтворення дощу, вирішив використати поливальний автомобіль-цистерну, який розпилював воду угору і створював перед склом автомобіля штучний дощ. У ході слідчого експерименту водії Л. та Г. підтвердили, що штучний дощ відповідає за інтенсивністю тому, який був на момент дорожньо-транспортної пригоди. Шляхом проведення у реконструйованих умовах дослідних дій було встановлено, що дорожній знак можна бачити з відстані, яка дозволяє водію здійснити відповідні дії.

Під час здійснення реконструкції можуть використовуватись різні технічні засоби, прийоми та методи. Вони можуть бути як криміналістичними, так і з різних галузей знань. Тому, слідчий може залучати до участі в проведенні реконструкції відповідних фахівців.

Оскільки дії щодо реконструкції бувають складними і вимагають значних витрат і ресурсів, то слідчий може залучити до її участі допоміжних учасників (їхня участь обмежується виконанням певних робіт, наприклад, вантажних, земляних, слюсарних, інженерних та ін.). Так, у ході розслідування дорожньо-транспортної пригоди (з метою експериментальної перевірки можливості бачити водієм трамваю автобус, що виїхав з-за повороту) для проведення експерименту довелося перекладати трамвайні колії, перевішувати контактні дроти, відтворювати раніше знесений паркан, ставити на колишнє місце газетний кіоск та ін.

Фіксація ходу і результатів реконструкції також має певні особливості. Оскільки реконструкція здійснюється під час проведення слідчого експерименту, як правило на початковому етапі, то її хід та результати повинні знайти відображення у протоколі цієї слідчої дії. У протоколі слідчому доцільно зазначити, що у зв'язку з необхідністю проведення експерименту в обстановці відповідній події злочину, була здійснена реконструкція. Слід указати, що вона здійснювалась у присутності понятих, а також за участю спеціаліста, експерта, підозрюваного, потерпілого або свідка, якщо вони брали участь. У протоколі докладно та послідовно описуються дії щодо відтворення обстановки і обставин події, які при цьому використовувались технічні засоби і прийоми, а також роль кожного з учасників реконструкції.

Хід і результати реконструкції доцільно зафіксувати також за допомогою фото- чи відеозйомки, про що робиться позначка у протоколі. Необхідно фіксувати стан обстановки місця події до реконструкції, безпосередньо хід реконструкції та одержані результати.

2. Тактика слідчого експерименту в умовах конфліктної ситуації.

Слід зазначити, що у ході проведення слідчого експерименту може виникати й *конфліктна* ситуація, коли підозрюваний чи обвинувачений, показання яких перевіряються, відмовляються від проведення за їх участю

експериментальних дій. Слід зауважити, що участь у слідчому експерименті не може бути для зазначених осіб обов'язковою. Слідчий не вправі примушувати підозрюваного чи обвинуваченого здійснювати ті чи інші дії під час проведення слідчого експерименту всупереч їх бажанню. Тим більше не можна примушувати цих осіб здійснювати у ході слідчого експерименту дії, коли вони заперечують їх вчинення.

Водночас, наявність такої ситуації не повинна перешкоджати проведенню слідчого експерименту та досягненню намічених цілей. Проте тактика цієї слідчої дії в умовах конфліктної ситуації зазнає певних змін, що, у свою чергу, вимагатиме від слідчого здійснення певних організаційних і підготовчих дій та використання комплексу відповідних тактичних прийомів. Зокрема, слідчий повинен з'ясувати відношення особи до участі у слідчому експерименті. За загальним правилом питання щодо участі підозрюваного чи обвинуваченого у слідчому експерименті вирішується у слідчій практиці під час допиту цих осіб або на стадії підготовки до слідчого експерименту – під час проведення додаткового допиту. У ході проведення зазначених дій особа може відмовитись від здійснення нею дослідних дій. Проте, може виникнути й інша ситуація, коли підозрюваний чи обвинувачений відмовляється від участі в здійсненні дослідних дій на самому місці слідчого експерименту або безпосередньо вже під час його проведення. Причини або мотиви відмови цих осіб можуть бути різними: відверта чи прихована антипатія до слідчого; побоювання за свою безпеку та безпеку своїх близьких; безнадійність та своєрідна безвихідність, обумовлена втратою віри у справедливість; скептичне ставлення до можливостей слідчих органів у розкритті злочину; бажання уникнути відповідальності за вчинений злочин чи зменшити свою вину або понести покарання не за вчинений злочин, а за менш тяжкий злочин тощо. У кожному випадку слідчий повинен з'ясувати мотиви такої відмови і зафіксувати у протоколі слідчої дії як сам факт відмови, так й її мотиви.

Непоодинокими є ситуації, коли особа, яка з початку відмовляється від участі у експерименті, у ході його проведення не витримує і просить доручити

їй здійснення дослідних дій. Так, під час огляду місця події на складі було встановлено, що в стелі зроблений пролам. На підлозі, на відстані 2-3 м навколо проламу, рівним шаром лежав пил та залишки перекриття стелі. Сліди ніг на пилові не було. Завідувач складом стверджував, що злочинці, які скоїли крадіжку, ймовірно, гойдалися на мотузці, щоб не залишити слідів. Залучені до участі в слідчому експерименті спортсмени змогли виконати й спуск, й підйом з гойданням мотузки, але ступити за межі ділянки з пилом їм не вдалося. Завідувач складом зголосився сам показати як це могло бути, але у нього нічого не вийшло. Після цього він визнав, що погано продумав інсценування крадіжки, і в цьому його переконали результати експерименту.

Як було вже зазначено, відмова підозрюваного чи обвинуваченого від участі у слідчому експерименті не перешкоджає проведенню даної слідчої дії тому, що вказані особи, іноді, прагнуть спотворити її результати. Така ситуація виникає при проведенні експерименту зі встановлення можливості вчинення будь-якої дії, за певний час, який необхідно витратити на виконання тих чи інших дій. У даному випадку підозрюваний чи обвинувачений бере безпосередню участь у ході здійснення дослідів. Наприклад, у кримінальному провадженні щодо фальшивомонетництва, підозрюваний мусив дати правдиві показання про те, що він сам виготовляв фальшиві гроші. Слідчим було прийнято рішення щодо проведення слідчого експерименту зі встановлення можливості виготовлення ним підробленого кліше. З метою протидії розслідуванню та уникнення відповідальності за скоєний злочин, підозрюваний вирішив приховати свої злочинні навички і в ході експерименту продемонстрував невміння виготовити кліше. Саме у таких ситуаціях результати слідчого експерименту не дозволяють зробити правильний висновок про існування явища в дійсності. Такі ситуації характеризуються як ситуації тактичного ризику, коли слідчий приймає абсолютно надійне рішення (на підставі аналізу матеріалів кримінального провадження та правдивих показань підозрюваного), результатом якого буде досягнення мети слідчого експерименту. Проте, у випадку прийняття найоптимальнішого рішення завжди

залишається ймовірність настання негативного, невдалого результату обраних слідчим способу дії чи тактичного прийому. Ситуації тактичного ризику виникають, як правило, лише тоді, коли слідчому неможливо відмовитися від вирішення певного завдання без реальної небезпеки заподіяння своїм цілям ще більшої шкоди, у той час як для їх досягнення відсутні гарантовані способи дій. Рішення слідчого, прийняте в умовах ризику, може виявитися не лише недостатньо надійним, але навіть й помилковим і не тільки не приведе до наміченої мети, але й заподіє певної шкоди.

Також слід відзначити, що у разі відмови підозрюваного від виконання за його участі дослідних дій, він може бути присутнім при проведенні експерименту. Така участь почасти робить на підозрюваного сильний психологічний вплив, наочно переконуючись у можливості чи неможливості вчинення дій, про які давав показання. Така переконливість і безспірність одержаних результатів сприяє даванню правдивих показань на допиті, після проведення слідчого експерименту.

У слідчій практиці існують випадки, коли проводяться експерименти, в яких немає значення, хто буде проводити дослідні дії (наприклад, перетягнути телевізор з великим екраном через незначний пролам, перелізти через високий паркан за допомогою колеса вантажного автомобіля та ін.), і, навпаки, у деяких експериментах досліди повинна здійснювати особа з певними фізичними даними, спритністю, знаннями, навичками, тренуваністю та ін. У таких випадках до участі у досліді залучаються допоміжні учасники, які повинні бути незацікавленими у даній справі. З цього приводу можна навести приклад участі саме таких осіб у проведенні дослідів у справі про вбивство президента США Д. Кеннеді. Метою слідчого експерименту було встановлення суттєвої для слідства обставини – можливості здійснення однією особою протягом 5 сек. трьох прицільних пострілів з гвинтівки (неавтоматичної зброї). Під час підготовки до експерименту було точно встановлено, що за цей проміжок часу в президента стріляли три рази. Була висунута версія щодо ймовірності здійснення таких дій однією людиною – Освальдом, який був затриманий на

місці злочину з гвинтівкою «Манлихеркаркано». Експеримент був проведений у реконструйованій обстановці з використанням даної гвинтівки та за участю чемпіона Європи зі стрільби Е. Кашкано та призера Олімпійських ігор У. Кантеллі. Перший поразив ціль за 11 сек., а другий – за 5,4 сек., але він стріляв у нерухому ціль. У результаті експеримент підтвердив версію про те, що в президента стріляла не одна особа.

Слід зауважити, що вказані допоміжні учасники експерименту повинні відповідати вимогам, що до них ставляться (наприклад, під час перевірки можливості проникнення через певний отвір – підбирається особа такого ж зросту і комплекції; при перевірці можливості бачити або чути у певних умовах – відповідно особа з таким же зором чи слухом та ін.).

Аналіз слідчої практики дозволив виділити ситуації, які виникають під час проведення слідчого експерименту за участю допоміжних осіб, а саме:

- ситуація, коли перевіряється припущення про можливість вчинення особою певних дій;
- ситуація, коли перевіряється припущення про неможливість вчинення особою певних дій.

В умовах першої ситуації, коли перевіряється припущення про можливість вчинення особою певних дій, то вони можуть бути виконані особою, яка володіє такими самими чи завідомо гіршими у порівнянні з особою, показання якої перевіряються, даними для виконання дослідних дій.

В умовах другої ситуації зазначені дії можуть бути виконані особою, яка володіє такими самими чи завідомо кращими у порівнянні з особою, показання якої перевіряються, даними для виконання дослідних дій. Так, у ході розслідування крадіжки з магазину товарів на значну суму, слідчий при огляді місця події встановив, що віконниці одного вікна магазину відкриті. Металева накладка на віконниці висить на одному прогоничі, а шляпка другого прогонича виявилась спиляною. Проте на накладці не залишилось ніяких слідів від знаряддя зламу, за висновком експерта яким був терпуг. Були виявлені також негативні обставини – відсутність металевих ошурок як на землі під

віконницями, так і на стіні магазину. У слідчого виникли сумніви стосовно того, чи можливо вночі спияти головку прогонича, щоб не пошкодити накладку й не залишити ошурок. З метою вирішення цього питання слідчий провів слідчий експеримент. Були здійснені дослід з розпилювання головок п'яти аналогічно виготовлених прогоничів, якими послідовно закріплювали металеву накладку. Зазначені розпилювання виконували троє осіб: двоє слюсарів та домашній умілець. У кожному з трьох випадках розпилювання головок прогоничів залишало подряпини на накладці та ошурки на землі. Потім провели аналогічні дослідні дії при гарному освітленні, за участю зазначених осіб, проте двоє з них щільно притискували накладку до віконниць, а третя особа, відтягнувши від неї прогонич, пиляла його. У даному варіанті дослідів терпуг також залишав подряпини на накладці. Аналіз результатів експерименту дозволив слідчому зробити висновок, що навіть особи, які мають професійні уміння роботи з інструментом, не змогли спияти головку прогонича за обставин, про які розповідав завідувач магазину, і тому крадіжка зі зломом була інсценована.

Слід зауважити, що особливості тактики слідчого експерименту в умовах зазначених ситуацій можуть враховуватись слідчим під час проведення експерименту в ситуаціях, коли підозрюваний, потерпілий чи свідок, які вчинили дії, що підлягають експериментальному дослідженню, за станом здоров'я не можуть брати участь у цій слідчій дії, або, коли ці особи не встановлені чи відсутні.

Якщо під час проведення слідчого експерименту виникають вищевказані ситуації, то слідчий повинен дотримуватись тактичних правил підготовки до цієї слідчої дії, а також здійснювати організаційні заходи і використовувати тактичні прийоми її проведення, які розроблені криміналістикою. Зокрема, до виїзду на місце проведення експерименту рекомендується:

- визначити місце, час, умови його проведення, обстановку на місці здійснення дослідних дій;
- визначити коло учасників експерименту;

- підібрати необхідні для дослідів предмети (макети, манекени, муляжі та ін.);
- скласти план майбутнього експерименту, передбачивши у ньому зазначені пункти;
- визначити способи та послідовність проведення дослідів;
- здійснити заходи щодо забезпечення охорони місця експерименту;
- у необхідних випадках (особливо пов'язаних з реконструкцією обстановки) доцільно попередньо ознайомитись з місцем його проведення;
- визначити характер та об'єм інформації, яку необхідно надати кожному учаснику;
- здійснити заходи щодо забезпечення учасників слідчої дії транспортними засобами.

На місці майбутнього експерименту слід виконати такі дії:

- оглянути місце дослідних дій та з'ясувати чи відповідає обстановка і умови даним кримінальної справи;
- організувати охорону місця експерименту;
- запросити понятих та інших учасників й визначити місце їх розташування;
- здійснити заходи щодо забезпечення безпеки учасників у ході експерименту;
- повідомити учасникам експерименту мету його проведення;
- роз'яснити кожному учаснику їх права та обов'язки;
- сфотографувати обстановку майбутнього експерименту;
- запропонувати учасникам зайняти свої місця.

Організаційно-підготовчі заходи слідчого експерименту ефективно реалізуються слідчим під час його проведення. Водночас, слід зазначити, що досягнення певного результату залежить від дотримання слідчим основних тактичних вимог щодо проведення слідчого експерименту, а саме: створення максимально наближених до події умов, їх варіювання та повторення дослідних дій.

Перш за все, слідчому необхідно створити оптимальні умови експерименту, які передбачають його проведення: а) у тому ж місці, де відбувалася подія; б) у той же час доби, пору року; в) за такими же погодними і кліматичними умовами, видом й інтенсивністю освітлення, а також звуковими умовами; г) з використанням тих же об'єктів, механізмів, матеріалів, а у разі їх відсутності – відповідних аналогів; д) за таким же темпом і довготривалістю дій, а також їх послідовністю; є) з урахуванням умов, що не можуть бути відтворені повністю (наприклад, відсутність будівлі, яку збудувати заново неможливо).

З метою виключення можливості одержання випадкових результатів дослідних дій, слідчий проводить ці дії неодноразово, визначаючи при цьому їхню кількість. Умови проведення дослідів повинні бути незмінними. Оскільки зміна умов призводить до проведення нового досліду, у ході якого слідчий одержує інший результат ніж попередній. Особливо такої вимоги слідчому доцільно дотримуватись під час проведення слідчого експерименту в умовах конфліктної ситуації, коли особа відмовляється від здійснення дослідних дій і для цього залучається інша (допоміжна) особа.

У ситуації, коли слідчий не має достатньої інформації про умови та деякі обставини події, (наприклад, тривалість впливу чи сприйняття, силу удару, освітлення, відстань, акустичні умови та ін.), то необхідно проводити дослідні дії з погіршенням чи поліпшенням умов, неодноразово проводячи кожну з них відповідно до змінених умов.

3. Фіксація ходу і результатів слідчого експерименту

У ході слідчого експерименту крім основного засобу фіксації - протоколювання, використовуються й інші, допоміжні - складання графічного плану, схеми (8,3 %), фотозйомка (85,4 %) і відеозапис (6,3 %). Їхнє використання пов'язане з виготовленням і додаванням до протоколу

відповідних додатків, що вірогідно і наочно відображають зміст і результати цієї слідчої дії і тому забезпечують його інформативність.

Відеозапис особливо необхідний у тих випадках, коли потрібна безупинна фіксація тактичних особливостей, умов і порядку проведення слідчої дії. Велика значимість надається показанням відповідних осіб, їхньому дослівному змісту, демонстрації окремих дій і навичок. Наступне відтворення всього цього значно розширює і доповнює відповідний протокол.

Значення відеозапису для слідчого експерименту полягає в тому, що він допомагає: зафіксувати, збігаються чи ні попередні показання особи з обстановкою на місці події і самою подією; виявити нові докази; усунути протиріччя в показаннях особи, конкретизувати їх; установити причини й умови вчинення злочину та ін.

Прикладом може служити розслідування про крадіжку з металургійного комбінату, де протягом декількох місяців група осіб, що там працювали, користуючись безконтрольністю за станом вивозу відпрацьованого матеріалу, що містить цінні домішки, вивезла шість навантажених ним машин. Після переробки в кар'єрі цього матеріалу одержували золото, що збували приватним особам. При черговій спробі передати золотий злиток удалося затримати одного з членів групи, а потім і інших. На початковому етапі розслідування були проведені слідчого експерименту з кожним із них із метою перевірки показань усіх розкрадачів щодо події, що сталася, установити, звідкіля і куди був вивезений матеріал, можливість його вивозу з території комбінату, де і яким способом він перероблявся і де зберігався. Все це фіксувалося за допомогою відеозапису, що дозволило бачити і чути пояснення тих, що перевіряються, їхньої дії, збіг або розбіжність у поясненнях, конкретизацію попередніх показань, а також виявити нові речові докази і сліди злочинної діяльності (предмети й інструменти, пристосування, за допомогою яких провадилася переробка матеріалу в золото, місця збереження). У результаті цей відеозапис сприяв установленню і з'ясуванню ролі кожного члена злочинної групи.

На практиці слідчі і експерти припускаються певних помилок при здійсненні відеозапису, до яких належать:

- неузгодженість із спеціалістом приблизного плану фіксації необхідних епізодів, способів фіксації тих або інших об'єктів, предметів тощо;
- його не ознайомлення з обставинами і місцем проведення слідчої дії (за матеріалами, наявними у слідчого), неправильне орієнтування на час і моменти фіксації окремих дій;
- неточне уявлення ходу слідчої дії (непевність у діях слідчого, що призвело до втрати часу);
- непередбаченість конкретних питань для перевірки в ході слідчої дії;
- повторення тих самих питань слідчим;
- орієнтування особи, що перевіряється, на повторення визначених дій;
- постановка йому навідних запитань;
- підказування особі, чиї показання перевірялись;
- фіксація об'єктів і дій особи, що не мають відношення до конкретного епізоду;
- невміння керувати учасниками слідчої дії (недосвідченість у його проведенні, психологічна непередбаченість);
- неправильне розташування особи, що перевіряється й інших учасників при пересуванні до місця події і на самому місці, учиненні ним своїх дій, показі окремих предметів та ін.

Для того, щоб уникнути зазначених хиб, слідчому необхідно:

- а) підготувати план відеозапису і намітити характерні моменти й опорні пункти, що потрібно зафіксувати, як-от:
 - представлення учасників слідчої дії і роз'яснення їм процесуальних питань;
 - маршрути їхнього руху до місця, зазначеного особою, чиї показання підлягають перевірці;
 - безпосереднє місце (частина будинку або помешкання, ділянка місцевості та ін.), де відбулася подія;

- моменти вчинення дій особою, що перевіряється;
- місце зустрічі учасників розслідуваної події;
- маршрути прямування до того або іншого об'єкта і відхід від нього;
- місце приховання трупа або його частин;
- місце приховання знарядь злочину, речей і цінностей;
- місце закінчення слідчої дії, посвідчення правильності його фіксації.

Складаючи план, треба доцільно продумати послідовність фіксації основних дій, моментів, об'єктів, виходячи з матеріалів справи (показань свідків, потерпілих, підозрюваних, а також протоколів огляду, фотознімків і схем, які до них додаються);

б) запросити спеціаліста, що має потрібну техніку, роз'яснити йому цілі майбутнього слідчого експерименту і застосування відеозапису, узгодити план дій. При цьому його функції зводяться до того, щоб:

- брати участь у складанні плану проведення відеозапису;
- підготувати його технічні засоби;
- забезпечити процес фіксації слідчої дії з їхнім використанням;
- відтворити отримані матеріали відеозапису.

Слідчий разом із ним намічає прийоми зйомки, масштаби зображення об'єктів, орієнтовані точки розташування і технічні прийоми мовної інформації. Він ставить перед спеціалістом загальну задачу, роз'ясняє конкретні цілі, що передбачається досягти за допомогою відеозапису, знайомить з матеріалами справи, що безпосередньо відносяться до даної слідчої дії, щоб повно й об'єктивно відобразити її хід при відтворенні відеозапису.

На жаль, найчастіше слідчі обмежуються лише стислою консультацією із спеціалістом до початку слідчого експерименту. Це призводить до того, що зняті без належної підготовки плану, записи не відображають усієї події в цілому і складаються звичайно з розрізнених і непослідовних епізодів; при цьому фіксується багато несуттєвої для кримінального провадження інформації.

Запрошення спеціаліста звільняє слідчого від технічної роботи, сприяє успішному проведенню слідчої дії в цілому, позитивно позначається на якості одержуваних відеозаписів. Проте і самому слідчому необхідно старанно підготуватися, пам'ятати, що кожний його жест, будь-який рух, вимовлене слово фіксується. Тому велике значення набуває його вміння триматися перед камерою (зберігати невимушеність, поводитися спокійно), ясно і чітко задавати питання.

Перед початком відеозапису ведеться звичайний протокол слідчої дії. Тому відеозапис також повинен складатися умовно з трьох частин - вступної, основної і заключної, що відбивають чотири моменти зйомки:

- місця початку слідчої дії й представлення учасників;
- маршруту прямування учасників до місця, зазначеного особою, що перевіряється;
- безпосереднього місця події, що сталася;
- моменту посвідчення повноти і достовірності фіксації ходу слідчої дії його учасниками.

1. Вступну частину доцільно починати з того, що слідчий у кадрі повідомляє свою посаду і прізвище, число, час, місце початку проведення відеозапису, за яким кримінальним провадженням і якій слідчій дії провадиться, і з ким. Далі називається кожний з учасників, яких послідовно зображують крупним планом. Вони сповіщаються про те, що буде застосовуватися відеозапис на відеокамеру, такої-то марки, із таким-то типом відеокасети і режимом роботи; роз'яснюються їхні права й обов'язки, указується транспортний засіб, на якому вони будуть пересуватися і прізвище водія, особі що перевіряється слідчий пропонує назвати місце, адресу, куди потрібно прямувати і маршрут руху. Після цього учасники сідають у машину.

Подібний порядок запису сприяє тому, що учасники перегляду відеозапису одержують наочне уявлення про всіх учасників слідчої дії. Вступну частину не можна затягувати, потрібно провести її чітко і коротко.

2. Основна частина відеозапису:

а) при зйомці маршруту руху достатньо обмежитися лише основними його етапами й орієнтирами - найбільш примітними об'єктами (будинок, магазин, кіоск, дорожній показчик та ін.), раніше згаданими особою у своїх показаннях. Маршрут може фіксуватися цілком, якщо це має значення для кримінального провадження.

При пересуванні необхідно, щоб особа, що перевіряється знаходилася попереду, за ним - слідчий, далі - поняті й інші учасники. Спеціаліст проводить зйомку, знаходячись паралельно прямуюванню учасників, але не випереджаючи їх. Інакше порушуються правила проведення слідчого експерименту і знижується доказове значення отриманих результатів. Припускаються короткочасні перерви відеозапису для зміни точки зйомки, при цьому слідчий повідомляє час його призупинення і поновлення.

б) зйомка безпосередньо на місці слідчого експерименту включає фіксацію, як його самого з навколишнім оточенням, так і дій, що чиняться особою, що перевіряється.

Важливо запам'ятати орієнтири, що найбільше точно визначали б таке місце: найменування визначеного пункту, вулиці, номер будинку, квартири та ін. При виявленні там предметів або їхніх частин, слідів злочину, що надалі будуть мати значення речових доказів, рекомендується зафіксувати їх, звертаючи особливу увагу на характерні ознаки і розташування. Дії особи, що перевіряється повинні бути відбиті послідовно, тому що це дозволяє відновити, зіставити і зрозуміти зміст його вчинків у ході події, що сталася. Бажано повно зафіксувати основні моменти такої події.

3. Заключна частина відбиває перегляд відеозапису учасниками слідчої дії. Бажано при цьому, щоб в останніх кадрах були відбиті усі вони по черзі в момент, коли слідчий з'ясовує, чи відповідає зміст відтвореного запису ходу і результатам слідчої дії. Відеозапис закінчується відповідями на поставлене слідчим питання про посвідчення факту фіксації і повідомленням про закінчення слідчого експерименту. Після цього він приступає до упорядкування відповідного протоколу.

Фіксація процесу відтворення окремих дій особи, що перевіряється, поведінка його й інших учасників служить засобом попередження його можливої відмови від своїх пояснень і свідчить, що до нього не застосовували ніяких протизаконних прийомів.